

CHYBÍ ZDE VEŘEJNOST SOUKROMÝCH OSOB

rozhovor s Jaroslavem Stříteckým

Ptal se Václav Štětka

Debata o smysluplnosti instituce médií veřejné služby se vede s narůstající intenzitou prakticky již od zavedení duálního systému vysílání v zemích západní Evropy v 80. letech. Řada hlasů, které v této diskusi hájí média veřejné služby před tlaky komerční konkurence, vnímá tyto snahy jako součást obecnějšího zápasu za zachování nezávislého a otevřeného komunikačního prostoru, považovaného za základnu demokratické společnosti. Při hledání normativní opory pro tento typ argumentace se značná část západní intelektuální a akademické veřejnosti obrací k více než čtyřicet let starému dílu německého filosofa Jürgena Habermase "Strukturální přeměna veřejnosti" (česky 2001). O nadějích i nedorozuměních, které interpretaci této knihy provázejí, ale i o proměnách české občanské veřejnosti a jejich komunikačních médiích jsme si povídali s Jaroslavem Stříteckým, profesorem na Katedře estetiky Filozofické fakulty a na Katedře sociologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně.

Vy jste se – ještě jako student – s Jürgenem Habermasem seznámil během svého pobytu ve Frankfurtu na konci 60.let. Jak na toto setkání vzpomínáte?

Nebyl jsem bohužel již studentem, nýbrž vědeckým stipendistou Ústavu evropských dějin v Mohuči. Může vám připadat, že se touto korekcí vytahuji. Ve skutečnosti to bylo spíš tak, že jsem se ulekl své nedovzdělanosti, protože jsem však byl ještě mladičký, po první proplakané noci zahodil jsem téměř hotovou první verzi své kandidátské práce a rozhodl se dohnat, co se dalo. Doháním podnes. Možná je to i generační: tehdy Chruščov vyhlásil: "USA nedohánět, nýbrž předejhnat!". Kamarád Vlasta Zábanský z toho správně vyvodil, že si každý máme našetřit na kolo, protože u byciku americký automobilismus beztak jednou skončí; tedy v tom nejlepším případě. Neznali jsme pojmy jako Římský klub či sociální enviromentalistika. Byli jsme zblblí i poučeni realitou tzv. socialismu, to ještě se mu neříkalo "reálný". Možná to bylo též tím, že jsme děti doby válečné, z níž jsme sice přímo neprožili žádné hrůzy (pro mne tou nejděsivější byl protektorátní filmový týdeník s tanky a Wagnerovou hudbou, pak jsem v mamčině náručí usnul a sem tam se v úleku probudil, když Vlasta Burian rozesmál kino v naší sokolovně příliš halasně; a pak, to ale až na samém konci války, už jsem se cítil skoro velký, jak kominík Nývlt mlátil před kostelem koženými důtkami s vetkanými olověnými kuličkami do obličeje jakési vlekle pochodující chudáky, o nichž mi řekli, že jsou to Němci, divil jsem se, že když jich je tolik, nechají si to líbit). Spolkový kancléř Schmidt o něco později správně pravil, že za války psychicky předčasně dospívají i dítka. Že je sociální solidarita jedním ze základních mravních příkazů a že bezuzdné průmyslnění je nemravným kořistnictvím, připadalo nám přirozené. Odtud ochota ke vzdoru, přinejmenším k protestu. V tehdejších poměrech jsme jako mladíci spíš vtipkovali než se zásadově rvali, a tím jsme jakž takž moudřeli. Co nám zbývalo? Vlasta Zábanský byl tehdy břitce prostořekým kognitivním kreslířem. Kreslival ty vůdcovské blbce za řečnickým pultem a lehounkým zcizením obnažoval pravdu veřejných frází. (Rád o zcizení přednáším v souvislosti s ruským formalismem.) Ve slovesné bublině pravil jeden z jeho výtvořů: "Soudruzi, vybudujeme konzumní společnost i bez konzumu!" Záhy jsme získali dojem, že ti naši blbci jsou sice barvitější, avšak ani ti elegantnější za Železnou oponou nejsou jim – až na skvělé výjimky – nepodobní. Jak jinak by se mohla po světě stát srozumitelnou a obdivovanou Havlova *Zahradní slavnost*?

Můžete se divit, že setkání s tehdy ještě velevlivnou frankfurtskou školou sociálněvědnou, vlastně erbovním znamením západoněmecké kulturní opozice, mne fascinovalo již jako čtenáře a pak dokonce v setkáních osobních?!

Jak jste se vlastně k autorům z okruhu Frankfurtské školy dostal – znal jste je ještě před svým studijním pobytem v Německu?

Naše generace byla na Frankfurtskou školu připravena. Nikoli ideálně, ale přece jen. Alespoň někteří z nás byli navzdory povinným tupárnám vzdělání v kultivovaném marxismu. Dnes málokdo uvěří, že něco takového existuje. To však je následek inverzního ideologizačního pomatení popřevratového, jež není strukturálně nepodobné pomatení poučovacímu, to nynější je laskavější a neharaší hned trestem smrti. I mezi lidmi hlásícími se – ať již z jakýchkoli důvodů – k marxismu nutno rozlišovat: kdo z nich četl Marxe a kolik odstavců vůbec přečetl?! Záplava zlodějů, udavačů, kariéristů a příživníků hlásila se k tzv. vědeckému světovému názoru, aniž někdo z nich tušil, že je to co do světonázorové závaznosti vlastně termín Comtův. Hlásili se k praporci, a nedbali ani na popravy svých souvěrců. Tvářili se skalnověrně, protože jim to alespoň skrovně a bezpracně vynášelo. Podobně se chovají i dnešní ctižádostivci, jenže nejsou ani tak opilí ideologií jako spíše touhou panovat, krátkozrace chápanou jako dlouhodobý zdroj materiálního zisku. Chovají se podobně stádně, každý z nich se však pokouší nad stádo povyskočit, aby byl víc in. Každá sranda něco stojí.

Od lepších učitelů, kteří mnohdy s nechutí, ale přece jen v naději, plnili nařízené penzum svého obživného úvazku, byli jsme i v takzvaném společném základu obstojně vzdělávání. Poznali jsme Kanta, Hegela, Lukácse, takže když přišla Frankfurtská škola, bylo to něco, čemu jsme měli šanci porozumět a zač jsme se nemuseli stydět. Proto nám to připadalo jako svědectví světské naděje.

Strukturální přeměnu veřejnosti předložil Habermas jako svůj habilitační spis v roce 1960. Popisuje v něm, jak se unikátní kategorie "občanské veřejnosti", zformovaná v době osvícenství, ocitá v prostředí moderních kapitalistických společností v područí partikulárních, soukromých zájmů politicko-ekonomického komplexu, takže její původní kritická a demokratizační funkce se rychle vytrácí. V jednom ze svých článků jste přiznal, že spíše než tato "strukturální proměna" veřejnosti vás při první četbě Habermasovy analýzy zaujal popis oné veřejnosti "původní", osvícenské. Nedomníváte se dnes, tak jako někteří Habermasovi kritici, že tento popis byl do značné míry idealizací tehdejších poměrů?

V Habermasově rekonstrukci osvícenského pojetí občanské veřejnosti má centrální místo Kantova vize, formulovaná nejzřetelněji v jeho spisku *Odpověď na otázku: Co je osvícenství?* a ve *Druhém sporu fakult.* Osvícenství je vymezeno jako dospělost neboli schopnost používat bez cizího vedení vlastní schopnosti usuzovací. Kant předpokládal, že svobodní dospělí občané, kteří by nepodléhali systémům panství, budou se scházet, otevřeně, poctivě a racionálně debatovat, a nacházet odpověď na otázku, co je dobré a spravedlivé. Dodnes v tom tkví základní model sociální racionality a z ní plynoucí naděje, že bude přibývat srozumění a ubývat násilí. Silně byl mladý Habermas inspirován ideálytypickou metodologií Maxe Webera. Myslím, bez ohledu na výkyvy Weberovy nebo dědiců, že je to jeden z pokladů, bez něhož se ani soudobá sociologie neobejde. Jen domyslet, jen promyslet.

Lothar Gall poukázal na to, že tato kantovská sociální utopie byla bezděky založena na představě "maloměstského společenství otců rodin", *Gemeinschaft der Hausväter*. Tam je také její slabina. Jak máme spolehlivě rozpoznat, kdy diskutující myslí, kdy to dokonce myslí vážně - a kdy nás tahá za nos?

Několikrát mne napadlo, že Habermas v dobré víře vychází ke svým zobecněním pouze z tehdejších západoněmeckých poměrů. Není to jen tak. Německá společnost byla fašismem, válkou a jejími následky nejen ideově, nýbrž doslovně a zcela reálně rozvrácena. Dokonce i

katolický idylík Heinrich Böll si ironicky pochvaloval, že v Německu zanikla třídní společnost, neb všichni byli až do měnové reformy 1949 odkázáni na obživu šmelinářstvím. Gadamerovy drobné spisy z konce války byly poznamenány vizí zániku civilizace, ač jejich autor věru nepatřil k souběžcům fašistického režimu. Martin Heidegger, jehož památka bývá v posledních desetiletích závistivými nedouky vláčena blátem kvůli jeho krátkému rektorování na začátku nacistické éry, motivovanému poblouzněním, že by snad erupce biologicky národních prasil mohla pod troskami kšeftářských mrakodrapů pohřbít též vykořisťování člověka člověkem, byl nacisty koncem války zařazen do poslední (páté) skupiny univerzitních profesorů: ti měli za náletů konat pouliční ostrahu a byli úředně pokládáni za zcela postradatelné. A teď si představte to sice problematické, leč rychlé a spotřebně úžasné světské vzkříšení po západoněmecké měnové reformě v roce 1949!

Habermas mi vyprávěl, že v té beznadějně chvíli nalézal jako bezperspektivní mladík pevný a útěšný bod v Heideggerově spisu *Sein und Zeit*. Ač jsem podobnou generální zkoušku na konec světa nezažil, rozuměl jsem mu, myslím, docela dobře. Jako bezperspektivní mladík doby jiné čítával jsem si *Sein und Zeit* pod lipou v Kunčicích pod Ondřejníkem, poblíž Tiché, rozhlížel jsem se po pahorcích dosti podobných schwarzwaldským - měl jsem dokonce radostný dojem, že spisu rozumím. Vyrusil mne až takzvaný obrodný proces.

Všechna čest obroditelům, kteří se po první facce nepodělali. Dodnes se mi však nedaří pochopit, že si pamatují až tu facku, a vůbec ne na spoušť, kterou předtím v životech svých bližních natropili. Docela bych jim i uvěřil, že jednávali v dobré víře. Zda činili dobro, měli by se alespoň v duchu zeptat oběšených, umučených, na dlouho pozavíraných. Připustit jen zvesela, že cesta byla správná, i když chyby se dělaly, připadá mi rouhavě cynické. Ztraceníhodné. Už ten jazyk: můžeš **se** posrat, chyba **se** však sama od sebe udělat nemůže.

Ačkoli má Habermasova práce ambice vysvětlit genezi a proměny občanské veřejnosti jako obecné kategorie, její konkrétní popis vychází převážně z historické reality modernizujících se německých zemí, Anglie a Francie jako společností, ve kterých se idea liberální občanské veřejnosti prosadila nejdříve. Do jaké míry lze aplikovat tento popis také na způsob, jakým se formovala veřejnost česká? Není možné, že u nás tato etapa u nás – jak ji popisuje Habermas – chyběla?

Myslím si, že nechyběla úplně. Například historik Otto Urban viděl vývoj české společnosti 19. století velice optimisticky, na rozdíl od tradičních výkladů, podle kterých jsme v tomto období pouze trpěli a osvobozovali se. Od hospodářského rozkvětu v té době až po svobodné občanství těch, kteří mluví česky, byl to svým způsobem zázrak – a z něho vyzařuje podnes (zaslouženě?) i étos první republiky. Bez síly tohoto dojmu bychom možná dnes neměli na zádech tíži současného pragmaticky zamýšleného humbuku kolem tzv. Benešových dekretů: představte si, kdyby uvolněný prostor po "našich Němcích" (jak říkával pro nedostatek jiného slušného označení Masaryk) rozvinuli svou podnikavostí Češáci, podobně jak se kupodivu zvedli v tom devatenáctém století! Samozřejmě se přitom všichni všelijak hašteřili, ale to je jiná věc. Pánbůh vše dobře řídí a vidíme: nepatřilo jim to.

V hlavách řady dnešních intelektuálů i politiků přežívá jiráskovsko-nejedlovský mýtus, podle kterého nám pobělohorští lupiči a církevníci všechno sežerou, když na ně plebejskoprávně včas nevyzrajeme. Osvobození jsme od komunistického kádrování a poručnickování, co však bylo nahuštěno do žáčkovských hlaviček, to tam zůstalo jako obraz skutečnosti, samozřejmě již oprostěno od vedoucí úlohy KSČ nebo pokrokových tradic našeho národa a toho že komunismus Jana Žižky je nám bližší než fašismus císaře Zikmunda (jak kupodivu řekl i napsal velmi vzdělaný český profesor Zdeněk Nejedlý).

Možná to specifikum vývoje české veřejnosti spočívá v tom, že onen vývoj probíhal paralelně s národním hnutím. Sebevymezení rašící veřejnosti tak probíhalo nejen na bázi opozice vůči absolutistické státní moci, jako v případě

Francie nebo Anglie, jak to popisuje Habermas, ale současně na nacionální bázi, vůči dominantnímu německému vlivu. Byla v takových podmínkách vůbec realizovatelná koncepce určité "kosmopolitní veřejnosti", která by zahrnovala i v českých zemích žijící Němce, jak navrhol například Bernard Bolzano?

Dominance německého vlivu patří k českým autostereotypickým pověrám. Psali jsme o tom já, Otto Urban a dokonce i Jan Patočka. Vytahuji se i za předčasně zesnulého přítele Urbana jen žertem. Patočka Jan (ne Jakub) však zcela vážně mluvil a psal o dilematu v českém národním programu. Odvážil se proti jazykovému nacionalismu Jungmannovu, po němž nám v našich dnech zbyla pouze geniální televizní reklama (jak si dá pivo a řekne po našem "Danke"..), postavit občanskou ideu bolzanovskou. Dnes už si málokdo uvědomuje, co tím Patočka způsobil. Jak jistě víte, je naším národním sportem hádat se při každé příležitosti o smyslu českých dějin. Byl to sport liberální, kdysi s tím začali Francouzi (Thierry), pak celá řada Němců, až to došlo nejspíš prostřednictvím vzdělance Palackého i k nám. No a ti borci, co ještě v hrůze ne zcela bezdůvodně předstírali, že komunisté jsou dědici pokrokových tradic našeho národa, avšak pomýšleli na cosi s lidskou tváří (asi neznali *Starou mysliveckou*, nejlepší a tradiční českou whisky, které jsme na posrpnových lyžařských výpadech na velehory nám dostupné začali říkat alkohol s lidskou tváří) rozehráli nové kolo. Slo jim o to, zda dědici pokrokových tradic našeho národa jmenují se Hendrych, Antonín Novotný, Auersperg (ač jsem jej nikdy nepotkal, líbilo se mi ve Vídni dívat se alespoň z vnějšku na jeho rodinný palác a říkal jsem si, že to má těžké a zas takový trouba, za kterého se sebezáchovně vydává, přece jen snad být nemůže) a podobně, nebo zda se jmenují Pavel Kohout, Milan Kundera, Karel Kosík, Jan Procházka nebo snad dokonce již tehdy lidový mudrc a vševěd Ludvík Vaculík a další vzpurní soudruzi. Kdybych byl ještě kluk a směl se vyjadřovat dětsky otevřeně, řekl bych, že ctihodný Jan Patočka, kterého napřed lidé té generace po léta trápili, pak se jím nechali dovzdělávat, a nakonec se za jeho autoritu schovávali, je jako mocichtivě čtyřicátníky velkolepě přechcal aspoň na dva metry, ač možná již jako starší pán mohl mít problémy s prostatou; ale jako kluk bych byl nevěděl, co je prostata. Debata, kdo je vlastně legitimním dědicem pokrokových tradic našeho národa, a tak silou historických zákonitostí nevyhnutelně povolán k moci, Patočkovým velezáslužným zásahem skončila už na samém začátku. Připadalo mi tragikomické, že poslední nadějí českých obroditelů byli dva Slováci: napřed Dubček, pak Husák. Prohráli oba. Dodnes mne nenapadlo, že by to snad byla vina národa slovenského.

K Bolzanovi jen toto: měl v Praze velký intelektuální vliv, a proto byl jako osoba veřejná drsně a soustavně státní vrchností likvidován. Za Josefa II. by se mu bylo vedlo jinak. Patočka sáhl k jeho vizi, byť jen skromně vyjádřené, plným právem: dotkl se autostereotypu tzv. moderních Čechů. Jen mimochodem: likvidace tzv. bolzanistů trvala dosti dlouho, ba ještě po Bolzanově smrti. Církevně byli vykádrováni podobně jako vzpurní soudruzi za tzv. normalizace. Tu se zrodila bolest, která později způsobila tolik trapností a starostí českým katolíkům, tedy ona zdánlivá jednota trůnu s oltářem. Jiná věc je vyrovnat se s odkazem Bolzanovým kriticky, k čemuž však již byly učiněny první slibné kroky.

Dodnes oboustranně nepřekonáným bodem rozchodu mezi spoluobčany českého a německého jazyka nebyl tisíciletý etnicko-jazykový spor Čechů s Němci, jak si dle francouzských a německých vzorů v nejlepší vůli vyfantazíroval Palacký a v rozmanitých variantách podnes tradují obě strany.

Bodem rozchodu obou vzdělanecko-liberálních skupin v Čechách a na Moravě stal se český bojkot voleb do Frankfurtského sněmu. Byly to první svobodné volby říšské, jenže Palacký, jak známo, nesouhlasil s českou účastí. Jazykově němečtí liberálové brali to jako zradu a nikdy neodpustili. Franz Thomas Bratranek, učený augustinián Starobrněnského kláštera, písemně prosil spolubratra Františka Matouše Klácela, aby Pražany přesvědčil, že se mají přidat k evropskému "Jaru národů".

S odstupem a se sympatií k "Otcí národa" Palackému je obtížné onu ráznou negaci pochopit. Palacký však byl vzdělanec, ale také pragmatik. Jeho řeči o Dunaji jako životodárné tepně

nás všech nemusíme brát vážně, naléhavě přece žvatlal nad Vltavou. Vážně však musíme brát, že Palacký jako historik sice věděl, že – dnešními termíny řečeno – patříme do Evropské unie (bylo to historické dědictví po Římské říši národa německého, kde náš král býval jedním z nejmocnějších kurfiřtů), též však věděl, že říšští Němci ani při nejlepší vůli nemají potuchy o národech tehdy rakouských. A také prozíravě předvídal, že to s Paulskirche beztak špatně dopadne.

Jak je na tom česká občanská veřejnost dnes? Platí pro ni ona pesimistická diagnóza, kterou Habermas před čtyřiceti lety stanovil v případě západních společností?

Je nám mnohem lépe než předtím. Smíme cestovat, nadávat dokonce i na prezidenta a dokonce i na prezidenta USA, což jsme si k carům dovolit nemohli. V tomto smyslu vítám i u nás občanskou společnost.

Pojem občanská společnost byl vynikajícím páčidlem v dobách starožitého totalitarismu. Existuje i nestarožitný. Kdyby to byli předpřevratoví mocnáři bývali schopni pochopit, nemohlo se ani v listopadu 1989 nic vážného stát a skoro vše bylo by jak při starém, jen svěžeji natřeno, student Zifčák by se možná stal členem nějakého předsednictva, ale asi spíše ministrem, kteří až na vnitro v té době bývali téměř zbyteční a bezmocní. Snad obměna žvástů. Své nestarožitné šanci neporozuměli, možná se jí báli využít, možná také, že byli lakomí: každému z nás mohli v rámci lidu prospěšných, a proto povinných zdravotních kontrol nenápadně nechat vložit do zadku nebo jinam pod kůži čip, řídili přece jako vedoucí síla vše – a bez jejich povolení byste se dodnes neodvážili (omlouvám se za vesničanské hrubiánství) ani pšouknout.

Vrátíme-li se ještě k Habermasově popisu – či podle mnohých spíše konstrukci – osvícenské občanské veřejnosti, které z jejich předpokladů by podle Vašeho názoru bylo dobré udržovat i pro současnost?

Habermasova analýza ve *Strukturwandel der Öffentlichkeit* již aktuální není. Učit bychom se však z ní měli. A také z Habermasovy *Teorie komunikativního jednání*. Měli bychom se snažit udržet zásadní a jasně definovaná měřítka. Hlavním je představa svobodné společnosti jako veřejnosti *soukromých osob*. Chvíli se zdálo, že tento ideál může naplnit Občanské fórum, vymezující se zásadní opozicí vůči komunistické moci. Výsledky vidíte. Bylo asi jeho osudem rozpadnout se spolu s tím, k čemu se zdálo být alternativou.

Myslím, že původně zde přece jenom existovala naděje na více přímé demokracie. Nakolik byla reálná, těžko se zpětně dohadovat. Myslím, že i Havel a jeho přátelé na to věřili, samozřejmě nikoli ve smyslu trockistickém.

Když Habermas ve Strukturální přeměně hovoří o veřejnosti a veřejné sféře, má tím na mysli de facto občany a komunikační prostor určitého státu. Bylo by možné promýšlet i jiné koncepce občanské veřejnosti, v rámci jiných útvarů či prostorů, než je národní stát – například evropské veřejnosti? Koneckonců dnes je Habermas jedním z předních propagátorů myšlenky jednotné Evropy a společně s Jacquesem Derridou, Umbertoem Ecem, Paolem Viriliem a dalšími intelektuály volá po tom, aby se Evropa stala vůdčí silou v procesu realizace kantovské vize světového kosmopolitního právního řádu.

Koncepce veřejnosti mimo národní stát je samozřejmě možná, a dokonce bych řekl, že je nutná.

Sám velkým propagátorem Evropské unie nejsem. Mívali jsme ji přece, pozvolna vyrostla historicky, nakonec ležela o něco jihovýchodněji než ta dnešní. Naši předkové se mezi ostatními nejvíce zasloužili o její rozbití a potomstvo to podnes vždy 28. října slavívá. Na Nový rok již se však začal slavit Den obnovy samostatného českého státu. Dost velká část české veřejnosti si myslí, že je to den, kdy jsme se zbavili Slováků. Vidím to jinak: obnovou

samostatného českého státu jsme se zřekli uzurpace Horních Uher a vrátili se tam, kde jsme historicky vždy byli. Nyní se vlastně vyjednává o "Fundamentální články", jenže v Bruselu. A není zatím koho korunovat, takže Smetanova korunní opera "Libuše" zatím zůstane českým prezidentům. Pro toto dílo bylo štěstím, že Franz Josef I., ač měl tu nejlepší vůli a vše bylo už i se souhlasem Uhrů dojednáno, se tehdy za českého krále korunovat nedal, reálpoliticky mu to rozmluvil ten Sasík Beust, architekt tzv. vyrovnání rakousko-uherského. Dílo, zamýšlené jako opera korunovační, nebylo tedy zkompromitováno tak, jako jediná Smetanova symfonie, a proto se smí i v našich svobodných poměrech hrát podnes celé. Z té "Symfonie" (ku sňatku Franze Josefa s kouzelnou, velebinteligentní a snad i proto nešťastnou Sissi) občas se smí hrát Scherzo, že aby něco bylo, ale zas to tak neřvalo.

Nemám rád konjunkturální pokřik, kterak se musíme vrátit do Evropy. Již de Gaulle tvrdil, že Evropa sahá od Atlantiku po Ural. Z vlastní zkušenosti vím, že kdo chtěl, v Evropě za všech okolností žil. Jenže to nebylo snadné a kromě rozkoší duchovních to nic nevyneslo. Zakázal Vám někdo číst Rilka? A četli jste ho? Teolog Zvěřina doučil mladého spolubratra dogmatiku i v jáchymovském koncentráku, a to vyťukáváním morzeovky ze samoty na samotku. Jaroslav Mezník nás po svém návratu z Borů upozorňoval, že si tam vytrucoval dobrou učebnici latiny, takže kdybychom se v tomto zařízení rovněž octli, máme ji žádat a v latině se pocvičit. - Křik o návratu do Evropy připadá mi jako laciná výmluva nedovzdělaných. Jistě v tom mezistavu neuvázli všichni jen vlastní vinou. Viděl jsem však, četl i slyšel svědectví lidí skutečně bezmála utrápených – a žádná žabařina v tom nebyla. Když jsem začal jako asistentík zkoušívát, přicházeli ke zkouškám ve stále větší míře obstarožní pánové, kterým konečně bylo dopřáno dokončit svá studia. V devětačtyřicátém či padesátém měli to štěstí, že nezmizeli rovnou ze zemského povrchu jako řada jejich kamarádů, nýbrž jen z povrchu naší radostně se rozvíjející společnosti. Po dlouhých létech vězení připadali mi neuvěřitelně vlídní, vstřícní, nezatrpklí. A aby bylo jasno: nebyly to žádné zkoušky na šmėčko (jak by řekl Franta Kocourek), styděl jsem se, že já nedouk mám se do indexů podepisovat lidem moudrým a opravdu hluboce učeným. Chvílemi běhal mi mráz po zádech, docházelo mi, že byť by osobní svědomí bylo sebečistší, nemůže být klidné. Proto pozor na eurovýmluvy!!

Přejděme k médiím, která jsou podle Habermase neodmyslitelně spojena jak se vzestupem, tak s proklamovaným pádem občanské veřejnosti. Habermas sice ve *Strukturální přeměně* nevěnuje velkou pozornost instituci médií veřejné služby – chápe je spíše jako média státní – nicméně jeho teorie občanské veřejnosti je dnes zhusta využívána k legitimizaci existence tohoto typu vysílání a k regulaci mediálního sektoru obecně. Jaký je tedy podle Vašeho názoru smysl médií veřejné služby? Mají skutečně takový kultivační a demokratizační potenciál, který by odpovídal oněm kantovsko-habermasovským vizím?

Já bych nechtěl být negativista, ale ohledně onoho potenciálu si vskutku nejsem jistý. Česká televize má sice řadu pořadů, které mohou mít charakter veřejné služby, ale jak sleduji současný vývoj, je to právě tento typ pořadů, které prý mají být zrušeny. Dočetl jsem se už dokonce, že veřejná televize má vysílat to, co chtějí diváci. Walter Benjamin kdysi napsal, že kdyby zboží mělo duši, stala by se z něho ta nejdokonalejší děvka, jelikož by se umělo nabídnout každému. A to ani každá profesionálka nedokáže!

Mám obavu, aby se z takto zveřejnělé služby nestala propaganda. Aby se ten rudý komunismus nevyměnil za černý, modrý nebo jakkoli jinobarevný. Vzpomínám na jeden z překladatelských činů a následných dramatických výtvorů Ludvíka Kundery o veřejné růži: "Veřejná prosím. Ale růže, to né..."

Mohl byste tuto myšlenku upřesnit?

Veřejná služba by pak znamenala jediné: my to děláme správně, je jen potřeba vpravit naše zásady a činy do vědomí našeho lidu. To se blíží pojetí, které zde vládlo od roku 1948 až po

Husáka: veřejné bylo to, co dělají vládnoucí papachoni, kteří se rouhavě samozvali soudruhy, o čem přesvědčují náš lid. S "veřejným" je to stejné jako s "dobrem" – za něj bojují všichni, ačkoliv nikdo neví, co to přesně znamená. Mívám pocit, že nám zakrátko opět začnou ukazovat úderníky a podobně kladné vzory, jako kdysi ve filmových týdenících. Asi by úderničili něčím jiným než sbíječkou, možná by i sebevražedně vybuchovali – samozřejmě jen na správné straně.

Jakým způsobem by bylo možné tomuto vývoji zabránit?

Myslím, že je důležité, aby veřejnou službu dělal někdo, kdo je nezávislý. Někdo, kdo na to má peníze, a kdo je nezávislý na politických i ekonomických tlacích, kdo nemá potřebu propagandy. Sem tam to někdo dělá, bohužel však zůstává na okraji. A někdy to ani nedělá dobře, což je snadné vytýkat chudému a bezbrannému.

Vy byste tedy tu instituci veřejné služby nevázal na zákon a z něj vyplývající povinnost platit rozhlasové a televizní poplatky?

Ne, to bych skutečně nevázal. Takové zpoplatnění totiž vždy vyvolává negativní reakce. Znam to z Německa, i když z jiné oblasti: Heinrich Böll, věřící katolík, vystoupil z katolické církve, protože stát zavedl církevní daň. Vystoupil proto, že tu daň zavedl už předtím Hitler. Na druhé straně ti, co nejsou věřící, budou vyskakovat, proč mají platit daně za věřící či pověřivé spoluobčany, všechno nám to stejně prožerou jako ti restituenti. Možnost garantovaně veřejného média – nemá-li být ostrakizováno a marginalizováno – ve společnosti, která si sice říká občanská, která však má pramalou úctu ke skutečně individualizované soukromosti, tedy takovou možnost bych sice uvítal, nevidím ji jak však jako reálnou, ledaže se stane minitribunou tížadostivých sektářů. Bůh nás uchovej, aby nás ovládli!

A co tištěná média? Vidíte nějakou naději v tomto sektoru? Ostatně Habermasova osvícenská veřejnost se formuje právě okolo novin a politických časopisů; je to veřejnost čtenářská.

Když se mě někdo ptá na naději, vždycky říkám že ta moje není z tohoto světa. Kdyby se náhodou něco dobrého na tomto světě stalo, bych byl velmi rád. Ale většinou jsou takové věci spíš spojeny s předstíráním. Obecný zájem se dnes zřídka prosadí bez toho, aniž by současně vyhovoval velkým politickým stranám nebo jinak silným skupinám. Pokud jde o tištěná média, zahlédám jen cynismus nebo zklamání.

Mohl byste to upřesnit? Máte na mysli, že nebezpečím není soukromé vlastnictví tisku, ale jeho koncentrace? Anebo jde o nebezpečí oné "komunifikace", jak o ní mluví Habermas, tedy komodifikace komunikace a privatizace komunikačního prostoru, který si prostřednictvím marketingových strategií přivlastňují soukromé ekonomické subjekty?

Jsou samozřejmě výjimky – třeba časopis Bariéry, dnes Konec Konců – ale při vši úctě, je to bohužel okrajová záležitost. Jediný jakžtakž profesionální tisk je dnes nejspíš Právo. Tam je alespoň přežívá určitá novinářská kultura. Lidové noviny, naše veliká naděje, odvíjející se z asociací na čapkovské tradice, staly se úplně prázdným tiskem. Mladá fronta Dnes je lepší bulvár. Právo má například Salon – to je docela solidní médium, které pokládám za blízké pojmu veřejná služba, jenže i v tom Právu je Salon spíše cennou a zajímavou ozdobou než jádrem, o něž celému listu jde.

Díky svým pobytům v Německu znáte dobře tamější tisk. Myslíte si, že noviny jako FAZ nebo Süddeutsche Zeitung, případně týdeníky typu Der Spiegel přispívají ke kultivaci veřejné sféry lépe než jejich české protějšky?

FAZ jsem míval rád, protože tam psával kdysi Joseph Roth. Kdysi... V *Süddeutsche* míval jsem kamaráda Vladimíra Blažka, uchytil se tam po vnučené emigraci skvěle díky své důvěrné znalosti Ruska. Němci, jak víme, Rusko znali tak trochu z jiné strany. Vladimír musel tam mít vliv mimořádný: na jeho doporučení věnoval mi v roce 1981 šéf "fejetonu" (u nás se to nazývá kulturní rubrika) celé tři hodiny. Takové štěstí nemívají ani němečtí ministři! Pravda, bylo to na Rosenmontag, tedy o karnevalovém pondělí, ale oba jsme byli střízliví, můj hostitel se uměl vyptávat a nakonec jsem pak na jeho doporučení spolu s jinými Čechy obdržel kulturní stipendium města Mnichova; ještě před převratem konali jsme české večery v kulturním centru Gasteig. Jako sentimentální stařík musím však přiznat, že mne ještě víc nadchlo, když mne na odchodu ze *Süddeutsche* vášnivě políbily dvě mladičké karnevalistky. Ono je to tam zvykem, já taky byl o třicet kilo mladší.

Der Spiegel mne napřed samozřejmě zaujal, jakmile jsem si však na pravidelnou četbu zvykl, jiskření opadlo. Již předem člověk věděl, co se k čemu řekne. Svou éru měl, vždyť málem politicky zlomil tak obratného muže jako byl Franz Josef Strauss, "Otec národa bavorského". Něco jiného však je pouhá kritika, byť odvážná a záslužná, úplně něco jiného to, co rozumíte "veřejnou službou". Nepumpovat lidem do hlavy propagandu, a přece něco konstruktivního vystavět.

Nejlepší mi připadal týdeník jménem *Die Zeit*. To byla tribuna opravdové a tvořivé intelektuální reflexe – ale jen pro intelektuály. Na to nařikal již Habermas ve *Strukturwandel*: že skutečná veřejnost všech soukromých osob zmizela – a i tam, kde se nemanipuluje spoluobčany, odkázanými na to, aby se živili vlastní prací, vytvoří se intelektualita skvělá, jenže má charakter profesionálního ghetta, nikoli charakter média všeobecného občanského rozumování a diskutování. *Die Zeit* byl týdeníkem dosti nákladným, ale své peníze jste nevyhodili. Mohli jste tam přemýšlet například s Habermasem, týden to dalo, než jste list zevrubně přečetli, hned jste věděli, která bije, alespoň pokud jde o kulturu vysokou. Jsou však občany pouze vzdělanci?! To byl a je problém nás všech, samozřejmě před převratem jsme to tak necítili, jinak by byl nepřežil ani na průklepovém papíře rozumující samizdat.

Vedle tištěných a "tradičních" audiovizuálních médií zde dnes máme média "nová", zejména Internet, od kterého mnozí očekávají naplnění oné funkce veřejného, otevřeného média s velkými demokratizačními a vzdělávacími možnostmi. Myslíte si, že oprávněně?

Já jsem srdcem vesnický člověk a stále se ještě bojím halasného zazvonění stacionárního telefonu. Když u nás doma telefon zazvonil, vždycky jsem utekl. Na takovém emocionálním konzervatismu se samozřejmě nedá stavět. Chápu tyto věci jako velké technické zázraky, nějaká východiska pro humanizaci budoucnosti bych v nich však neviděl. Obávám se, že život ve virtuální realitě, ke kterému jsou zejména mladí lidé sváděni podobně jako ke kouření nebo k alkoholu nebo k drogám, vede nejen k jisté formě závislosti, ale také k falešnému pocitu větší moci, než kterou ti lidé opravdu mají. Kromě toho tyto nové komunikační formy – mám samozřejmě na mysli i mobilní telefony – podle mého názoru likvidují kultivované způsoby komunikace, které se historicky osvědčily. Vezměte si například korespondenci – ta už asi úplně zanikla. Němečtí přátelé mi říkali, že jsem člověk devatenáctého století, protože nejenže jsem psal dopisy, ale snažil jsem se jimi též něco niterného vyjádřit. Můj tatínek, vesnický učitel, si neuměl představit, že by si někdo mohl namluvit dívku, aniž by jí psal milostné dopisy. Věděl dobře, koho učí, že ti hoši zůstanou zemědělci nebo řemeslníky a sotvakdo z nich se stane Goethem nebo alespoň Hanzelkou nebo Zikmundem. Hřímával, že když se v učení nepolepšíš, ani se neoženíš, protože ta tvoje po prvním dopisu plném takovýchto chyb pozná, jaký jsi blbec. Dneska už to nikoho nenapadne. Já kdybych mohl zavést měřítko, podle kterého by se při volbách dalo rozhodovat mezi jednotlivými politickými kandidáty, podíval bych se na jejich vybrané, leč vlastnoruční dopisy. Nic bulvárního, stačilo by mi vidět něco jako "Milá Máňo, mám tě rád, přines zase buřty"; kdyby to bylo bez chyb a sepsáno osobně, snad by mne to jako voliče alespoň poněkud povzbudilo.

V tomto se asi shodujete s kritiky technologického determinismu, kteří poukazují na to, že bezhlavě přejímáme nové technologie, aniž bychom plně rozuměli jejich potenciálním sociálním účinkům...

Jak už jsem říkal, technologie jsou to zázračné, ale připadá mi to, jako když kdysi bílí osadníci zákeřně dali indiánům ohnivou vodu a flinty. Tím bylo po nich, tedy po indiánech. A přitom ani jedno, ani druhé není špatné samo o sobě, podobně jako od indiánů převzatý tabák.